

О. А. Черепехіна

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології
Запорізький національний технічний університет

ДУХОВНА Й ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА СПІВПРАЦЯ ЯК УМОВА ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

У статті аналізуються актуальні питання професійної підготовки психологів у вищих навчальних закладах у контексті формування в них професіоналізму. Розкривається авторське бачення педагогічного процесу, спрямованого на формування професіоналізму в майбутніх психологів засобами духовної й інтелектуальної співпраці.

Ключові слова: формування професіоналізму, духовна й інтелектуальна співпраця, професійна підготовка психологів у вищих навчальних закладах, професіоналізм психолога, психолог.

Постановка проблеми. Професійний портрет сучасного психолога в контексті вимог третього тисячоліття збагачується ідеями людиноцентризму та планетарності в побудові вимог до особистості й діяльності її як професіонала. Відповідно, практика фахової підготовки майбутніх фахівців з психології потребує використання гнучких педагогічних технологій, адекватних меті та змісту психологічної освіти XXI століття. Нові суспільні цінності, самосвідомість, піднята на небачений раніше рівень рефлексії, потребують від сучасного психолога сформованості вміння впливати на рівень культури людських взаємин, процеси професійного становлення, освітній простір, самоорганізацію життя людей. Саме тому психологічна освіта потребує якісно нових перетворень у напрямі оновлення її концептуальних засад.

Ступінь розробленості проблеми. Питання фахової підготовки майбутніх психологів не є новими в педагогічній науці та практиці. Так, Є. Пасов розробляв питання культуровідповідної моделі професійної підготовки психолога, В. Панок окреслив проблеми реформування змісту, форм і методів підготовки практикуючих психологів, С. Шандрук і Т. Яценко визначили специфіку підготовки практичних психологів до професійної діяльності, роботи І. Андрійчук присвячені дослідженню особливостей Я-концепції майбутніх практичних психологів і її формування у фаховій підготовці.

Але, попри такий великий інтерес до проблем фахової підготовки психологів, ні в теоретичному, ні в методичному планах питання організації формувального (спрямованого на формування професіоналізму) психолого-педагогічного процесу засобами духовної та інтелектуальної співпраці у вищих навчальних закладах (далі – ВНЗ), що здійснюють фахову підготовку психологів, не розкрито.

Отже, метою статті є висвітлення авторського бачення педагогічного процесу, спрямованого на формування професіоналізму майбутніх психологів засобами духовної й інтелектуальної співпраці.

Виклад основного матеріалу. Розв'язання вказаної вище мети можливе за умови створення нового педагогічного проекту, якого ще не існує в сучасному просторі вищої школи. На нашу думку, треба створити в майбутніх психологів внутрішню настанову на формування власного професіоналізму, щоб навіть у буденних ситуаціях повсякденного життя ними свідомо обиралися шляхи, які стимулюють їх до набуття професіоналізму засобами духовної й інтелектуальної співпраці з викладачами.

Як указує В. Руденко, реорганізацію національного простору вищої освіти необхідно починати на системному рівні. Потреба ліквідувати недоліки вищої школи вимагає, на думку І. Богачевської та М. Карпенко, «концептуального удосконалення освіти та професійної підготовки шляхом формування в суспільстві ставлення до людини як до мети, яке базується на концепції гармонійного розвитку людини» [9, с. 31].

За вищою школою ще більшою мірою повинна закріпитися місія допомоги молоді в знаходженні нею загальнолюдських цінностей, у самовираженні через творчість, у знаходженні стійкого статусу в суспільстві. Принцип «еліти суспільства» (П. Сорокін), «аристократичний принцип» (М. Бердяєв), поняття «культуротворчої еліти» (Д. Лихачев) відстоювалися багатьма філософами [9, с. 32].

Водночас не можна диференціювати цілеспрямований процес формування професіоналізму майбутніх психологів у ВНЗ від стихійного, що відбувається щоденно навіть поза стінами навчального закладу, і не враховувати цей вплив буде неправильно. Незважаючи на те що цільовою

установкою нашого дослідження є висвітлення авторського бачення педагогічного процесу, націленого на формування професіоналізму в майбутніх психологів у спеціально побудованих умовах ВНЗ, не можна не враховувати впливу стихійних чинників на формування професіоналізму. За нормативами навчальний аудиторний час студента становить приблизно 24 години на тиждень (на денній формі навчання, а на заочній ще менше), тобто тільки одну добу на тиждень за сукупністю годин є можливість здійснювати цілеспрямований формувальний вплив на студентів.

Цей факт дає змогу визначити два важливі вихідні положення. По-перше, самостійна робота студента є значним ресурсом у формуванні професіоналізму майбутніх психологів. По-друге, під час аудиторних занять треба створити в студентів – майбутніх психологів – таку настанову свідомості, яка й у позааудиторний час буде спрямовувати активність, поведінку, діяльність і спілкування майбутніх психологів на формування в них професіоналізму, стимулюючи так внутрішні потужні резерви їхньої психіки і створюючи умови для готовності формування професіоналізму в студентів.

Окремо варто зазначити, що так збільшується час для формувального впливу та формування професіоналізму, який стає «частиною особистості», інтегруючись у систему ціннісних орієнтацій, мотиваційну та емоційно-вольову сферу, закріплюється на рівні патернів поведінки й узгоджується зі спрямованістю особистості і її внутрішніми потребами. За таких умов формування професіоналізму має дійсно процесуальний характер, відтворюючись у думках, діях і вчинках майбутніх психологів.

Як відомо, особистість є цілісним утворенням, тому неможливо диференціювати професійне від особистісного. Тому, коли мова йде про формування професіоналізму, це вимагає насамперед перебудови Я-концепції особистості, формувальний вплив треба починати з роботи зі свідомістю, ціннісними орієнтаціями, світоглядом і спрямованістю особистості майбутнього психолога. Вироблена так професійна позиція є першим кроком від усвідомлення важливості професіоналізму для себе як фахівця з психології до особистісного та професійного самовизначення як професіонала за фахом «психолог».

Позитивно спрямоване уявлення про себе в професії – ось, чого мають прагнути майбутні психологи. Саме тоді, коли професія психолога є внутрішньо мотивованою і входить до перспектив, життєвих планів і цілей майбутніх психологів, можна говорити про сприятливі психологічні умови для формування професіоналізму. Саме тоді увесь потенціал і резерв особистості спрямовується на формування професіоналізму як на

одну з екзистенційних цілей особистості, а не як навчальне завдання, яке *треба* виконувати. Важливо, щоб у такому випадку у ВНЗ були створені умови, які дають змогу розкрити професійний і особистісний потенціал кожного студента, визначивши для нього формування професіоналізму, що має процесуальний характер, як відзначалося вище, як діяльності з властивими їй ознаками: мотив, мета, засоби реалізації мети.

Отже, набуття професіоналізму є водночас метою і засобом для ефективної реалізації професійної діяльності майбутніми психологами. Іншими словами, штучно створене внутрішньо-вишівське формувальне середовище має програмувати майбутніх психологів на усвідомлення цінності професіоналізму для особистісного і професійного розвитку майбутніх фахівців, створюючи передумови для пошуку засобів формування професіоналізму й у майбутньому, оскільки таке формування розуміється нами як процес. Неможливо раз і назавжди досягти високого рівня професіоналізму, не докладаючи зусиль до його розвитку та підтримання в подальшому. Отже, формування професіоналізму має динамічний характер і виступає як мета й кінцевий результат не тільки навчання у вищій школі, а й висока мета життя зрілої особистості, як це постулює акмеологічний підхід (А. Деркач, В. Зазикін, Н. Кузьміна та ін.) [3; 4].

Необхідність послідовної й постійної зміни уявлень про себе як про фахівця, який характеризується високим рівнем професіоналізму, що розуміється нами не як усталена якість, а як процесуальна характеристика, детермінує адекватне планування навчального процесу у ВНЗ, організацію формувальних впливів, психолого-педагогічну підтримку та контроль-корекційні заходи.

Ураховуючи специфіку професії психолога, варто зазначити, що в основі будь-якого формувального впливу педагога має бути володіння професіоналізмом, оскільки професіоналізм виробляється через професіоналізм, при цьому викладач і студент постають як рівноцінні суб'єкти сумісного професійного розвитку й саморозвитку. У зв'язку з цим актуалізується питання двох планів професіоналізму викладачів психології: професіоналізм власне як педагогічна майстерність і другий вектор – це професіоналізм викладача як фахівця з психології, не потенційного, не в минулому, а актуальний високий рівень професіоналізму практикуючого психолога.

Розв'язання цього надскладного питання потребує залучення ресурсів на державному рівні від початку вибору претендентів на посаду викладачів для студентів – майбутніх психологів – до атестації вже працюючих педагогів на предмет відповідності другому планові їхнього професіоналізму, як указувалося вище. Адже сформувати в

майбутніх психологів професіоналізм зможе лише викладач, який сам власне характеризується високим рівнем професіоналізму психолога й професіоналізму викладача.

Серед загальних підстав організації формувальних педагогічних дій викладача провідне місце належить духовній та інтелектуальній співпраці зі студентами на рівні співтворчості, навіть співіснування в межах навчального заняття. А отже, основним інструментом впливу на особистість і професійне Я майбутніх психологів є особистість викладача (Т. Сущенко) [10].

Такий вплив може мати віддалені наслідки, що ускладнює його діагностування, контроль та управління цим процесом. Стимулювальний вплив навчального середовища й рефлексивний характер взаємодії викладачів зі студентами має органічно поєднуватися з власним бажанням майбутніх психологів набути професіоналізму, що в змодельованих умовах підсилюється завдяки синергетичному ефекту, який досягається, зокрема, тренінговими заняттями. Будь-які зовнішні фактори можуть опосередковано впливати на формування професіоналізму в майбутніх психологів, у яких наявна чітко сформована внутрішня настанова свідомості на набуття високого рівня професіоналізму, при чому не тільки під час навчання у ВНЗ, а й у подальшому житті. Фактично під час навчання формується не стільки професіоналізм (оскільки студент ще не працює), а потенційний професіоналізм, допрофесіоналізм, початковий рівень професіоналізму або готовність до набуття професіоналізму.

Тому формувальний вплив передбачає індивідуалізацію підходу до кожного студента й розробку оптимальної педагогічної тактики, прийнятної для конкретного студента, індивідуальні алгоритми, тактичні схеми, варіанти формування професіоналізму в умовах спеціально створених професійних ситуацій шляхом моделювання.

Так актуалізується необхідність формування професійної свідомості, професійної спрямованості, професійного способу мислення, позитивної Я-концепції, особистісно-професійних якостей: здатності до децентрації та емпатії, гуманності в майбутніх психологів (ставлення до Я-іншого як найвищої цінності (О. Бодальов)) [2].

Отже, формування свідомого ставлення майбутніх психологів до власної професії та усвідомлення необхідності формування в них професіоналізму, перебудова передусім навчально-виховного процесу, способу мислення викладачів і майбутніх психологів за рахунок становлення морально-духовного Я є важливим фактором формування професіоналізму майбутніх психологів у ВНЗ. Студент при цьому розглядається як рівноправний активний учасник процесу формування професіоналізму, який здатний розвивати в себе потенціал

професійного саморозвитку (власне бажання до професійного вдосконалення та самовдосконалення).

Постійна зорієнтованість студентів у стані й результатах розробки проблематики їхнього профілю та наукових шкіл також є, на нашу думку, передумовою перетворення випускника у професіонала (Б. Ананьєв) [1].

Для підготовки справжнього психолога-професіонала, здатного дійсно зрозуміти внутрішній світ людини, осягнути його неповторність і адресно допомогти цій людині, потрібна дуже виважена й загальною, і в деталях система психологічної освіти й виховання (О. Бодальов) [2], завданням якої ми вважаємо здатність викликати в студентів професійний інтерес (Б. Ананьєв) [1].

Визначальним у професійному розвитку особистості є характер провідної діяльності, а також співвідношення з нею домінуючої й субдомінуючої діяльності (І. Баклицький), тому необхідно створити умови для квазіпрофесійної діяльності майбутніх психологів як провідної.

Доречним буде здійснити глибинно психологічну корекцію майбутніх психологів методом активного соціально-психологічного навчання (Т. Яценко).

Услід за Б. Ананьєвим ми виділяємо професіоналізм знань, професіоналізм спілкування, професіоналізм самовдосконалення. Ось чому у формуванні особистості майбутнього психолога співіснують два аспекти: професійний і культурний (гуманістичний). Отже, ВНЗ покликаний давати не тільки знання, а й формувати особистість професіонала, його духовність через формування психологічної культури й ціннісного ставлення до професії психолога [1].

Перефразовуючи думку В. Гриньової, можна сказати, що психологічна культура є феноменом вияву психологом власного Я в професійній діяльності. Так, О. Гозман указує, що культура є гармонією культури творчих знань, творчої дії, почуттів і спілкування. Визначальною ознакою педагогічного процесу ми вбачаємо необхідність навчити майбутніх фахівців з психології професійного спілкування і сформувати в них професійну культуру.

Ми погоджуємося з В. Гриньовою в тому, що велике значення для формування професіоналізму майбутніх психологів має усвідомлення сутнісних екзистенційних характеристик професійної діяльності, що виражається в професійних змістах і цінностях. Іншими словами, в основі формування професіоналізму – готовність майбутніх психологів бачити (розпізнавати), приймати запити професії й знаходити найбільш оптимальні відповіді на них.

Процес сходження до професіоналізму вбачаємо через становлення особистості професіонала, формування в нього в процесі навчання адекватних професійних уявлень, що беруть участь у формуванні життєвих планів особистості.

Отже, ми стикаємося з такими феноменами, як формування професіоналізму особистості й професіоналізму діяльності, формування професіоналізму особистості й формування особистості професіонала.

Як указує В. Франкл, головна мета освіти – не передання знань і традицій, а формування здатності знаходити унікальні смисли [11, с. 295]. Схожі думки можна знайти й у М. Степко, який із жалем констатує, що «в нашій освіті немає душі» [5, с. 11], і вважає, що школа (у тому числі й професійна) повинна бути передусім «школою сенсу» [5, с. 7]. Душі немає в загальноосвітній школі, але ще менше її в професійних навчальних закладах.

Можна умовно виділити такі примітивні варіанти пошуку «душі» у світі:

– формування «професійної ідеології», яка, як уважає Є. Клімов, часто «лежить поза категоріями істини». Наприклад, представник якоїсь професії стверджує, що саме його професія «найважливіша»;

– формування відчуття своєї «елітної переваги» над тими, хто вчиться в «неелітних закладах», адже з'явився ж у Законі про освіту термін «освітня установа елітарного типу» [6].

За словами Є. Клімова, дуже важливим є формування «професійної ідеології». Підкреслюючи зв'язок професійної діяльності й професійної освіти з ціннісно-смысловим ставленням до навколишнього світу, він навіть написав книгу із символічною назвою «Образ світу в різнотипних професіях» [7]. Побудова смислової картини світу, відповідно, передбачає відповіді на питання:

– Що є світ (суспільство, соціум)?

– Де моє місце на цьому світі, навіщо я взагалі в цьому світі?

– Як краще знайти й посісти своє місце (знайти своє призначення) у цьому світі?

– Як поліпшити цей світ, як виявити себе в цьому світі, як залишити у світі саме свій (неповторний) слід?

Постійно ставлячи перед собою докладні питання й намагаючись знайти на них відповіді, студент – майбутній психолог – у навчальному закладі (за допомогою педагога) поступово просувається не тільки у своєму суто професійному, а й особистісному розвитку. І тоді для такого студента не буде таким болісним (або таким безглуздим) питання про те, навіщо йому потрібні «ці знання», коли для досягнення «успіху» можна спиратися на зовсім інші свої «якості» й «переваги».

Ще О. Леонтьєв говорив про два «народження особи»: перший раз – у дошкільному віці, коли будується перша ієрархія мотивів і з'являється здатність від чогось відмовлятися; другий раз – у підлітковому віці, коли молода людина по-новому усвідомлює свої мотиви й починає керувати власною поведінкою. До цього можна

було б додати й третє народження особистості, пов'язане з цивільною зрілістю й узгодженням своїх мотивів із суспільними та навіть загальнолюдськими [8].

Ю. Гіппенрейтер указувала, що треба брати до уваги розвиток професійної самосвідомості, потрібно враховувати те, що сама особистість професіонала формується разом із розвитком особистості учня, підлітка, студента й уже працюючого спеціаліста. При цьому професійна самосвідомість багато в чому пов'язана з розвитком громадянської самосвідомості, адже зміст професії – у суспільно корисній діяльності, у тому, щоб бути повноцінним громадянином суспільства, реалізуючи себе через труд.

Висновки. Отже, педагогічний процес у вищій школі має бути спрямований на формування професіоналізму психолога як діалектичної інтегрованої єдності високих показників професіоналізму діяльності й професіоналізму особистості, яка характеризується сформованим професійним статусом, розвиненою системою особистісної та діяльнісної регуляції, що динамічно розвивається, постійно націлена на професійний саморозвиток і самовдосконалення, на особистісні й професійні досягнення, що характеризуються великою індивідуальною та соціальною значущістю для самого майбутнього психолога, засобами духовної й інтелектуальної співпраці.

Перспективами дослідження, на нашу думку, є розробка інструментарію оцінювання ефективності формувального впливу на студентів у контексті формування в них професіоналізму, визначення стихійних і формальних шляхів формування професіоналізму в майбутніх психологів.

Література:

1. Ананьев Б.Г. О проблемах современного человекознания / Б.Г. Ананьев. – М. : Прогресс, 1987. – 439 с.
2. Бодалев А.А. Акмеология как научная дисциплина / А.А. Бодалев. – М. : Российская академия управления, 1999. – 490 с.
3. Деркач А.А. Акмеология : [учебное пособие] / А.А. Деркач, В.Г. Зазыкин. – СПб. : Питер, 2007. – 217 с.
4. Деркач А.А. Акмеология: пути достижения вершин профессионализма / А.А. Деркач, Н.В. Кузьмина. – М. : Просвещение, 1998. – 188 с.
5. Степко М. Якість та ефективність Вищої освіти – спільна відповідальність учасників навчального процесу / М. Степко // Вища освіта України. – 2008. – № 4. – С. 19–29.
6. Климов Е.А. Гипотеза «метёлок» и развитие профессии психолога / Е.А. Климов // Вест. МГУ. Сер. № 1–4 «Психология». – 1992. – № 3. – С. 3–13.
7. Климов Е.А. Образ мира в разнотипных про-

- фессиях / Е.А. Климов. – М. : Изд-во МГУ, 1995. – 224 с.
8. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность / А.Н. Леонтьев – М. : Политиздат, 1975. – 348 с.
9. Руденко В. Цивілізаційно-культурний підхід до запровадження Болонського процесу / В. Руденко // Вища освіта України. – № 4. – С. 31–37.
10. Сущенко Т.И. Вузовский педагогический процесс, способствующий формированию национальной творческой элиты / Т.И. Сущенко // Педагогіка підготовки національної гуманітарно-технічної еліти. – 2002. – № 2. – С. 62–67.
11. Франкл В. Человек в поисках смысла / В. Франкл. – М. : Прогресс, 1990. – 368 с.

Черепехина О. А. Духовное и интеллектуальное сотрудничество как условие формирования профессионализма будущих психологов в высших учебных заведениях

В статье анализируются актуальные вопросы профессиональной подготовки психологов в высших учебных заведениях в контексте формирования у них профессионализма. Раскрывается авторское видение педагогического процесса, направленного на формирование профессионализма у будущих психологов путем духовного и интеллектуального сотрудничества.

Ключевые слова: формирование профессионализма, профессиональная подготовка психологов в высших учебных заведениях, профессионализм психолога, психолог, духовное и интеллектуальное сотрудничество.

Cherepehina O. A. Spiritual and intellectual cooperation as a condition of formation of professionalism future psychologists in university

In the article the actual questions of professional preparation of psychologists are analysed in Institute of higher in the context of forming for them of professionalism. Author vision of pedagogical process, directed on forming of professionalism for future psychologists opens up by spiritual and intellectual co-operation.

Key words: forming of professionalism, professional preparation of psychologists in Institute of higher, professionalism of psychologist, psychologist, spiritual and intellectual co-operation.